

ШАХСЛАРГА ҚАРШИ СОДИР ЭТИЛАЁТГАН НОМУСГА ТЕГИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАРНИНГ ТУШУНЧАСИ ТУРЛАРИ МУДДАТЛАРИ ВА ТАРТИБИ

Бабажанов Бобуржон Радж ўғли

Калит сўзлар: Номусга тегиш, Номус, зўрлик ишлатиш, жинсий эҳтиёжни ғайратабий усулда қондириш

Аннотация: Шахсга қарши содир этиладиган жиноятларнинг профилактикаси юзасидан аниқ ва мақсадли чора-тадбирлар тизимининг ишлаб чиқилмаганлиги жиноятчиликка қарши курашнинг самарали бўлишигасалбий таъсир кўрсатувчи омиллардан бири ҳисобланади. Статистик маълумотларга кўра, сўнгги йилларда мамлакатда жиноятчиликнинг умумий кўрсаткичлари пасайишига эришилганига қарамадан, айрим оғир ҳудудларда жиноятчиликнинг кўрсаткичи ошганлиги ҳамда айрим турдаги жиноятларнинг содир этилиши кузатилмоқда.

Annotation: In this graduating moral work, the followings are described the concept of the inspector of prevention for teenage misbehavior, the types of teenage crime prevention, the ways of carrying out these types, their current situations prevention, the analysis of practice of working with teenagers and the similarities and contrasts with them in our national law system, with the approaches to develop the field by using the above-mentioned aspects.

Республикамизда мустақиллик йилларида инсон ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш, турли таҳдид ва тажовузлардан ишончли ҳимоя қилиш, хусусан, оиладаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасини самарали ташкил этишнинг маънавий, ҳуқуқий ва институционал асослари яратилди. Мазкур қонун ҳужжатлари талаблари асосида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, оила манфаатларини таъминлаш, уларни қўллаб-қувватлаш, шунингдек уларни ҳар қандай кўринишдаги таҳдид ва тажовузлардан ҳимоя қилиш бўйича республика «Оила» илмий-амалий маркази, Хотин-қизлар билан ишлаш ва оилаларда маънавий-ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлаш бўйича мутахассис лавозими, Ўзбекистон «Ёшлар иттифоқи» каби махсус институтлар ташкил этилиб, уларнинг фаолияти такомиллаштирилмоқда. Айтиш жоизки, Бош прокуратура ўз ҳисоботида, 2020 йилда номусга тегиш ҳолатлари 27,7 фоизга ошганлигини баён қилган. 2021 йида ички ишлар органларига хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонлик ҳолатлари юзасидан 6 39 343 та мурожаат келиб тушган ва шунча хотин-қизни ҳимоя қилиш мақсадида ҳимоя ордерлари расмийлаштириб берилган.

Гуруҳларга бўлинганди: 106 та жинсий, 234 та иқтисодий, 18 777 та руҳий, 13 658 та жисмоний зўравонлик ҳамда 7 174 та тазйиқ ҳолатлари аниқланган. Энг ёмони, зўравонлик ҳолатларининг 34 330 таси ёки 87 фоизи оилада содир этилган. Бу жуда ачинарли. Фоиз ҳисобида кўрсатилган ушбу рақамлар ортида қанча қизнинг синган тақдири, топталган шаъни ва қадр-қиммати ётибти. Олий Мажлиснинг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) номига йўлланган мурожаатлар таҳлили, 2021 йилнинг 15 апрелига қадар хотин-қизлар томонидан 20 га яқин жинсий ва жисмоний зўравонлик, руҳий тазйиқ ўтказиш билан боғлиқ ҳолатлари бўйича мурожаат келиб тушганини кўрсатмоқда. Уларнинг аксарияти Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятларига тўғри келади. Маълумки, Ўзбекистон Республикаси 1995-йил қўшилган “Хотин-қизлар ҳуқуқлари камситилишининг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисида”ги Конвенциясининг 3-моддасига асосан, иштирокчи давлатлар еркаклар билан тенглик асосида хотин-қизларнинг инсон ҳуқуқлари ҳамда асосий еркинликларини рўёбга чиқаришлари ва улардан фойдаланишларини кафолатлаш мақсадида хотинқизларнинг ҳар томонлама ривожланишини ва тараққиётини таъминлаш учун барча, хусусан сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ва маданий соҳаларда ҳамма тегишли чораларни, шу жумладан қонунчилик чораларини кўришлари белгиланган ва бугунги кунда қонунчилигимизга имплементация қилинган.² Миллий қонунчилигимизда авваламбор Конституциямиз, шунингдек халқаро стандартларга мос хотин-қизларнинг ҳуқуқларини кафолатловчи махсус қонунлар, шунингдек бир қанча норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизлар ва еркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Қонунида жинс бўйича камситишга 2 Хотин-қизлар ҳуқуқлари камситилишининг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисида”ги Конвенциясининг 3-моддаси⁷ йўл қўймаслиқ ҳамда хотин-қизлар ва еркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш кафолатлари белгиланган.³ Қолаверса, “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунда ҳам хотин-қизларнинг ҳуқуқлари, еркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини таъминлаш, уларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш билан боғлиқ нормалар ўз аксини топган.⁴ Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020-йил 4-январ куни 3-сон Қарори билан “Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга ҳимоя ордерини бериш, ижросини таъминлаш ва мониторинг олиб бориш тўғрисида”ги Низом тасдиқланган. Мазкур Низом билан тазйиқ ва (ёки) зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга ҳимоя ордерини берилиши ва тазйиқ ва (ёки) зўравонлик содир етган ёки содир

етишга мойил бўлган шахсларга бир қатор чекловлар ёки тақиқлари ўрнатилиши, келгусида тазйиқ ва зўравонлик ҳолатларининг олдини олишда муҳим аҳамият касб этади. Мамлакатимизда хотин-қизларнинг ҳимоясига қаратилган шунча ҳуқуқий механизмлар бўла туриб, уларнинг таҳқирланаётганликлари албатта ачинарли. Барчамиз ёдда тутишимиз зарур! Барча хотин-қизлар давлат ҳимоясида. Ҳеч ким уларни таҳқирлашга, ҳуқуқларини поймол етишга ва еркинлигини чеклашга ҳақли эмас! Тадқиқотнинг мақсади қонунчилик ҳамда ҳуқуқни қўллаш амалиётини тадқиқ этиш орқали профилактика инспекторининг номусга тегиш жиноятларининг виқтимологик профилактикаси фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат. Тадқиқотнинг вазифалари: 3 “Хотин-қизлар ва еркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни 4 Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонун 8 содир этиладиган номусга тегиш жиноятларни илмий таҳлил қилиш ҳамда уларга оид таянч тушунчаларнинг мазмун-моҳиятини очиб бериш; номусга тегиш жиноятларнинг миқдор ва сифат кўрсаткичларини илмий таҳлил қилиш ва уларга хос хусусиятларни аниқлаш; номусга тегиш жиноятларни келтириб чиқарувчи омилларни аниқлаш, таснифлаш ва илмий таҳлил қилиш; номусга тегиш жиноятларни содир қилган ва бундан жабрланган шахсларнинг ўзига хос жиҳатларини аниқлаш ва илмий таҳлил қилиш асосида тоифалаш; номусга тегиш жиноятларнинг виқтимологик профилактикасига оид хорижий давлатлар илғор тажрибасини ўрганиш ҳамда уларни амалиётга жорий этиш хусусида таклифлар тайёрлаш; номусга тегиш жиноятларнинг виқтимологик профилактикасини такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар тайёрлаш. Тадқиқотнинг объекти номусга тегиш жиноятларнинг виқтимологик профилактикаси билан боғлиқ ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлардир. Тадқиқот предметини номусга тегиш жиноятларнинг виқтимологик профилактикасига оид илмий-назарий қарашлар ҳамда уни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, шу қаторда бу соҳавий хизматнинг мазкур йўналишдаги фаолияти ташкил қилади. Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот давомида анализ, синтез, дедукция, индукция, қиёсий-ҳуқуқий таҳлил, статистик маълумотлар таҳлили, кузатиш, тизимли ёндашув, мантиқийлик усулларидан кенг фойдаланилган. Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат: Номусга тегиш жиноятлари жабрланувчиларининг ҳаётий тажрибаси, маълумот даражаси ва ҳуқуқий онгининг пастлиги, кўрқоқлиги, ўзларига нисбатан содир қилинган жинсий тажовузни ички муаммо сифатида баҳолаб, уни ошкор қилмаслиги ҳамда келгусида бу ҳолатлар ошкор бўлса жамиятда шарманда бўлиши оилавий обрўнинг тўкилишидан кўрқиши каби ҳолатлар номусга тегиш 9 жиноятларининг латентлик даражасининг янада ошишига асосий омил эканлиги

асослантирилган; номусга тегиш жиноятларининг сабаблари ва содир этилишига имкон берган шарт-шароитларнинг таснифи тайёрланган; номусга тегиш жиноятларининг нафақат виктимологик профилактикаси, балки умумий, махсус, якка тартибдаги профилактикасига оид чоратадбирларни янада самарали ташкил этиш учун жамоат бирлашмалари билан яқиндан ҳамкорликни йўлга қўйиш кераклиги исботланган; номусга тегиш жиноятларининг виктимологик профилактикаси бўйича илғор хориж тажрибалари таҳлил қилинган, умумлаштирилган ҳамда қонунчилик тизимини такомиллаштириш бўйича илмий исботланган хулоса, таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган. Тадқиқотнинг амалий натижаси. Номусга тегиш жиноятларининг виктимологик профилактикасини такомиллаштиришга қаратилган таклифлар фуқароларнинг тинч ва осойишта яшаш, ўз ҳуқуқ ва эркинликларидан тўла қонли ҳамда кафолатланган ҳолда фойдаланиш учун имкон яратишга қўмаклашади. Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижасида тайёрланган илмий-назарий хулоса, таклиф ва тавсиялардан мавзуга оид миллий қонунчилик нормалари ва уларни қўллаш амалиётини ривожлантиришда, шунингдек, жиноят ҳуқуқи, маъмурий ҳуқуқ, ички ишлар бўлимлари профилактика фаолиятини илмий-назарий жиҳатдан янада кенгайтиришда, шунингдек ушбу йўналишдаги янги илмий тадқиқот ишларини олиб бориш ҳамда олий таълим муассасаларининг ўқув жараёнида фойдаланиш мумкин. Тадқиқот давомида ишлаб чиқилган амалий тавсия ва хулосаларнинг амалиётга татбиқ этилиши норма ижодкорлиги ва профилактика инспекторининг номусга тегиш жиноятларининг виктимологик профилактикаси фаолиятини ташкилий-ҳуқуқий жиҳатдан таъминлаши билан аҳамиятлидир. 10 Битирув малакавий ишнинг тузилиши ва ҳажми. Битирув малакавий иш кириш, 3та боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар ва шартли қисқартмалар рўйхатидан иборат. “жинсий зўравонлик”, “жинсий эркинлик”, “аёлларга нисбатан зўрлик ишлатиш” “тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчи”, “тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш”, “тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш”, “ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси” атамаларнинг тушунчаси мавжуд. Биргина жиноят ҳуқуқий доирада жинсий эркинлик нима эканлиги ва унинг бузилишига доир тушунчалар, жавобгарлик шакллари белгилаб берилган. Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг 118-моддаси номусга тегиш жинояти деб аталади. Ҳар бир жиноятнинг ўз таркибий элементлари бўлади. Айнан таркибнинг мавжудлиги қилмишни жиноят ёки жиноят эмаслигини белгилайди. Шундай қилиб жиноят таркиби жиноятнинг ўзига хос хусусияти бўлиб, ўзида жиноятнинг барча аломатларини мужассамлаштирган бўлади ва шу аломатларнинг шахс томонидан содир этилган ижтимоий хавфли қилмишда мавжуд эканлиги қилмишни жиноят деб ҳисоблаш учун асос бўлади. Жиноят

таркибининг тўрт белгиси элементлар орқали таърифланса, ҳар бир томони эса муайян аломатлар орқали ифодаланади. Объектив белгилар деганда жиноят таркибининг объекти ва объектив томонларини таърифловчи белгилар назарда тутилади, субъектив аломатлар деганда эса, жиноятнинг субъектив томони ва жиноят субъектини ифодаловчи белгиларга айтилади. 11 Жиноятнинг объекти жиноий тажовуз қаратилган ва ана шу тажовуз туфайли унга зарар етказилиши мумкин бўлган ижтимоий муносабатлардир. Жиноят жиноят қонуни билан муҳофаза қилинадиган ҳар қандай ижтимоий муносабатларга, масалан, шахснинг ҳаёти, соғлиғи, кадр-қиммати, давлат манфаатларига, мулк ҳуқуқини амалга оширишга, одил судловни амалга оширишга хўжалик ёки қтисодий фаолият ва бошқаларга зиён етказди. Жиноят таркибининг иккинчи элементи унинг объектив томонидир. Қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги жиноятлар объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади. Бироқ кўпчилик қилмишларни жиноят деб ҳисоблаш учун у туфайли рўй берган маълум бир оқибатларини аниқламоқ зарур. Амалга оширилган ижтимоий хавфли қилмиш ва унинг натижасида келиб чиққан оқибатлар орасидаги сабабий боғланиш моддий таркибли жиноятларнинг учинчи, зарурий белгиси ҳисобланади. Жиноятнинг объектив томони факультатив белгиларисиз тўла бўлмайди. Демак, жиноятнинг объектив томони: ижтимоий хавфли ҳаракат ёки ҳаракатсизлик ва унинг амалга оширилиши натижасида келиб чиқадиган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш, шунингдек, факультатив белгилар: жойи, вақти, усули, шароити, жиноятни амалга ошириш қуроли ва воситаси сингари белгилардан иборатдир. Жиноят таркибининг учинчи элементи унинг субъектив томонидир. Жиноят таркибининг субъектив томони жиноий қилмишнинг ички томони бўлиб, шахснинг ўзи содир этган ижтимоий хавфли қилмиш ва унинг оқибатларига бўлган рухий муносабатини кўрсатади. Бунда айбидан ташқари жиноятнинг субъектив томонини таснифловчи» мотив ва мақсад ҳам мавжуд бўлади. Жиноят таркибининг тўртинчи элементи уни содир этган шахс, яъни жиноятнинг субъектидир. Жиноят кодекси 17-моддасига биноан жиноий жавобгарликка жисмоний шахслар тортиладилар. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқига биноан фақат жисмоний шахсларгина жиноятнинг субъекти 12 бўлиши мумкин. 5 Номусга тегиш жиноятида айнан жиноят объекти фуқоролар томонидан тушунилмай қолинади. Қуйида шу ҳолатга изох берамиз. Жиноят Кодекси 118-моддасининг объекти шахснинг эркин жинсий ҳаётини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Хўш жинсий эркинлик ўзи нима? Жинсий эркинликка таҳдид, тажовуз нима? Жинсий эркинлик бу- ҳар бир шахснинг ўзи истаган бошқа жинсдаги шахс билан ихтиёрий жинсий яқинликка қира олиши демақдир. Жинсий эркинликка тажовуз эса, шахснинг ихтиёрига қарши бориб бир шахс томонидан иккинчи шахсга қуч ишлатиш, зўрлик қилиш, уни ожиз

ҳолатга келтириш, ёхуд шахснинг ожизлигидан фойдаланиб ёки реал хавф билан кўрқитиш орқали жинсий яқинлик қилиш тушунилади. 6 Номусга тегиш деганда (ЖК 118-моддаси), аёл жинсидаги шахс билан унинг эркига қарши ёки эркидан ташқари зўрлик ишлатиб, кўрқитиб (бундан буён матнда-тахдид этиб) ёхуд жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб, табиий усулда жинсий алоқа қилиш тушунилиши лозим. Агар ўша ҳолатларда айбдорнинг ҳаракатлари жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга қаратилган бўлса, қилмиш ЖК 119-моддаси билан квалификация қилиниши керак. Бунда қонуннинг мазкур моддаси билан жиноий жавобгарлик бундай ҳаракатлар аёл жинсидаги шахсга нисбатан ҳам, эркак жинсидаги шахсга нисбатан ҳам содир этилганда келиб чиқади. Номусга тегиш ва жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришда зўрлик ишлатиш деганда жабрланувчининг қаршилигини енгишга қаратилган ҳаракатларни содир этиш, масалан, зарбалар бериш, нафас йўллари сикиш, оёқлари, кўллари ушлаб туриш, кийимларини йиртиш ва ҳ.к.лар тушунилади. Агар номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш пайтида жабрланувчига оғир шикаст етказилса, айбдорнинг 5 Жиноят ҳуқуқи (умумий қисм) М.Ҳ.Рустамбоев 131-132-бет 6 Жиноят ҳуқуқи (махсус қисм) М.Ҳ.Рустамбоев Тошкент 2018. 192-193-бет13 ҳаракатлари ЖК 118-моддаси ёки 119-моддаси ва ЖК 104-моддасининг тегишли қисми мажмуи билан квалификация қилинади. Таҳдид этиш деганда жабрланувчининг қаршилигини енгиш мақсадида уни жисмоний зўрлик ишлатиш нияти аниқлигини ифодаловчи ҳаракатлар ёки сўзлар билан кўрқитиш тушунилиши лозим. Таҳдид этиш, жумладан ўлдириш билан таҳдид этиш номусга тегиш, жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш пайтида жабрланувчининг қаршилигини енгиш усуллари билан бири эканлиги сабабли, айбдорнинг ҳаракатлари ЖК 112-моддаси билан қўшимча квалификация қилинмайди. Айни пайтда, агар ўлдириш, зўрлик ишлатиш ёки мол-мулкни ёқиб юбориш, портлатиш ёки бошқа атрофдагилар учун хавфли усулда нобуд қилиш билан таҳдид этиш номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш жинояти содир этилгандан кейин, масалан, жабрланувчини кўрқитиш ва воқеа ошкора бўлишининг олдини олиш мақсадида билдирилган бўлиб, бундай таҳдид амалга оширилишидан хавфсирашга доир етарли асослар мавжуд бўлса, қилмиш Жиноят кодексининг қайд этилган жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалари ва ЖК 118-моддаси ёки 119-моддасининг тегишли қисми мажмуи бўйича квалификация қилиниши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш. Қонун ва адолат устуворлигини таъминлаш – барча эзгу мақсадларимизга эришишнинг энг муҳим шarti. – Т.: НМИУ, 2017 – 32 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Т.: «Ўзбекистон», 2017. – 488 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Т.: «Ўзбекистон», 2017. – 592 б.
4. Мирзиёев Ш. Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётининг кафолатидир. – Т.: «Ўзбекистон» НМИУ, 2018 – 64 б.
5. Мирзиёев Ш. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган олий баҳодир. – Т.: «Ўзбекистон», 2018. – 508 б.
6. Мирзиёев Ш. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. – Т.: «Ўзбекистон», 2019. – 400 б.